

УДК 001.8:37.011.3-051-057.4

Н.Г. Ничкало, м. Київ, Україна / N. Nychkalo, Kyiv, Ukraine
e-mail: napn24@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА У НАУКОВОМУ ЗРОСТАННІ ПЕДАГОГА-ДОСЛІДНИКА

Введення в науковий обіг понять «методологічна культура», «методологічне дозрівання», «методологічне зростання» є закономірним явищем. Воно зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних потреб людини – духовних, психофізіологічних, матеріальних, естетичних, етичних, моральних, творчого розвитку, суспільного визнання, а також об'єктивного оцінювання досягнутого. Цей процес відбувається упродовж усієї життєдіяльності людини, зумовлюється постійними внутрішніми змінами в її організмі. Зрозуміло, що ці зміни впливають на духовний, моральний, загальнокультурний і професійний розвиток особистості. Особливо наголосимо, що такі динамічні зміни є потужним рушієм зростання потреб кожної людини у самовдосконаленні, саморозвитку, поглибленні своїх знань, вмінь і компетентностей, піднесенні свого соціально-культурного рівня, збагаченні внутрішнього світу, своєї емоційно-почуттєвої сфери.

Дозрівання, зростання для педагога-дослідника, вченого – це постійне внутрішнє прагнення до більш високого рівня розвитку у своїй науковій галузі. І не лише у своїй, а також у суміжних галузях. Тому міждисциплінарність об'єктивно стає необхідною умовою успішності цього процесу.

Виявлення особливостей методологічного дозрівання різних поколінь вчених, їх врахування у розвитку наукових шкіл й окреслення перспективних шляхів їх подальшої діяльності в умовах інформаційно-технологічного суспільства – важлива умова підготовки науковців нової генерації.

Проблема методологічного дозрівання вченого стосується усіх галузей знань. Однак, маємо визнати, що цей процес в різних науках має свою специфіку, що зумовлюється неповторним світоглядним баченням наукової істини. Особистість вченого-педагога є ієрархічно організованою, відкритою довкілля нелінійною системою, що включає практику як базову підсистему методологічного дозрівання. На нашу думку, той науковець, який жодного дня не працював у навчальному закладі, не стояв за складним «педагогічним верстатом», не бачив очей своїх учнів і студентів, не може бути успішним, оскільки не має власної педагогічної рефлексії.

Складна система наукового світогляду, формування методологічної зрілості педагога-науковця є не просто ієрархічною. Рівні її ієрархії відображають різні рівні абстракції, які органічно

взаємопов'язані і при цьому мають певну автономність. Так, об'єкти, які спочатку вважаються складними (різні комбінації практичної взаємодії із об'єктами зовнішнього середовища), у процесі розвитку системи методологічного дозрівання науковця починають розглядатися як елементи нижчих рівнів абстракції, на основі яких потім вибудовуються значно складніші системи абстрактних наукових поглядів. Отже, для повноцінного методологічного дозрівання вченого-педагога необхідною є об'єктно-орієнтована траєкторія наукового пізнання.

Для самоорганізації будь-якої системи стають необхідними нелінійність, когерентність, відкритість – властивості синергетичної методології пізнання довкілля. Як відомо, синергізм – це явище посилення дії одного каталізатора через додавання іншого. В. Кремень зазначає: «Сьогодні синергетика, долаючи міждисциплінарний статус, швидко перетворюється у носія нової парадигми стилю мислення. Нова методологія втілюється в техніку, мистецтво, економіку і, безумовно, повинна проникати в освіту» [8]. У цьому контексті ми поділяємо висновок відомих українських філософів В. Кременя і В. Ільїна щодо того, що «включення синергетики в освіту можливе за трьома напрямками: синергетика для освіти; синергетика в освіті; синергетика освіти [9, с. 349]. Зрозуміло, що кожний з них поєднує взаємопов'язані філософські і психолого-педагогічні знання, а також науково обґрунтовану організаційно-педагогічну дію всіх учасників освітнього процесу.

Процес методологічного дозрівання тісно пов'язаний з розвитком методологічної культури кожного вченого. Методологічну культуру науковців-педагогів можна вважати повноцінною, якщо вона сформована з урахуванням закономірності сенситивного розвитку особистості. Фахівці в сфері педагогічної науки покликані володіти вирішенням проблем дошкільної, початкової, допрофесійної, професійної і вищої освіти – професійної й академічної. Сучасні освітні тенденції засвідчують зближення професійної й академічної освіти, що цілком закономірно для інформаційного суспільства, де пріоритетними стають проектні освітні технології.

Методологічна культура вченого-педагога, на нашу думку, ґрунтується на синтезі природничо-наукової і гуманітарної традицій пізнання, що притаманне новітньому дидактичному напрямку – педагогічному проектуванню. Глибше ознайомитися з

поняттями Instructional Design, Instructional Systems Design, ISD (навчальна система проектування, педагогічне проектування) можна з допомогою різних сайтів Інтернету. Педагогічне проектування спрямовується на піднесення рівня духовної і практичної діяльності, розширення зовнішнього і поглиблення внутрішнього світу людини. У педагогічному проектуванні розробнику притаманна позиція інсайту, оскільки він знаходиться у середині об'єкта проектування. На відміну від суто технічного проектування, за В. Тименком, педагогічне проектування не є жорстко регламентованим і відкриває можливості для імпровізації, забезпечує вибудовування власної, багатовекторної освітньої траєкторії з урахуванням можливостей і прагнень особистості вченого.

Як відомо, існують різні визначення складної і вкрай важливої категорії методологічної культури вченого. Звернемося до визначення видатного українського дидакта С. Гончаренка. Методологічна культура, на його думку, потребує: методологічної рефлексії (уміння аналізувати власну наукову діяльність); здатності до наукового обґрунтування, критичного осмислення і творчого використання певних концепцій, норм і методів пізнання, проектування, конструювання та управління. Безумовно, методологічна культура потрібна не лише науковому працівникові. Це культура педагогічного сприймання, осмислення і передачі навчальної інформації, що ґрунтується на методологічних знаннях. Наголосимо, що її важливою складовою є рефлексія у процесі педагогічного проектування. Така культура також потрібна практичним працівникам не менше, ніж науковцям. Для виконання інтелектуальних завдань у галузі педагогіки і науковцю, і, доречно підкреслити, особливо вчителю потрібне вміння бачити проблему і співвідносити з нею фактичний матеріал, висувати припущення і прогнозувати наслідки його реалізації, розподіляти вирішення завдання на кроки в оптимальній послідовності тощо [5, с. 500].

Вважаємо, що цей висновок має принципово важливе значення для формування педагога – майбутнього вченого. Формування його методологічної культури розпочинається на етапі навчання в педагогічному інституті чи університеті, продовжується безпосередньо в педагогічній діяльності у загальноосвітній, професійній, вищій школі й, зрозуміло, піднімається на вищу особисту сходинку у процесі самостійного наукового пошуку в аспірантурі і докторантурі.

На нашу думку, заслуговує на увагу визначення методологічної культури, обґрунтоване О. Дубасенюк: «Методологічна культура осучаснює науково-педагогічне мислення, яке має набути випереджувальної спрямованості, що дозволяє спрогнозувати наукову діяльність молодого

дослідника. У центрі уваги виникає проблема співвідношення емпатійних, рефлексивних і прогностичних компонентів педагогічного мислення науковців, можливості їх керованого розвитку» [3, с. 68], – таке обґрунтування спонукає до роздумів щодо об'єктивної потреби й органічного поєднання емпатії і рефлексії. Адже такий підхід уможлиблює вихід на прогностичне бачення у наукових пошуках.

Методологічна культура педагога-дослідника розглядається вченими як складна багаторівнева структура, що охоплює педагогічні, загальнонаукові і філософські знання, особливі уміння і навички. Вони полягають у здатності визначати, створювати універсальні форми діяльності. До ознак методологічної культури відносять: багаторівневність, що пронизана міждисциплінарними знаннями (філософськими, загальнонауковими, педагогічними та іншими) [7]. Вважаємо також за доцільне звернутися до хоча б короткого аналізу такої категорії як методологічна культура педагога. За С. Гончаренком, методологічна культура педагога – вищий показник його професійної готовності. Основою методологічної культури педагога виступають:

- «розуміння процедур, «закріплених» за категоріями філософії і за основними поняттями, які утворюють концептуальний каркас педагогічної науки;
- усвідомлення понять освіти як ступенів сходження від абстрактного до конкретного;
- установка на перетворення педагогічної теорії в метод пізнавальної діяльності;
- спрямованість мислення педагога на генезу педагогічних форм і їхньої ціліснотворної властивості;
- потреба відтворювати практику освіти в поняттєво-термінологічній системі педагогіки;
- прагнення виявити єдність і наступність педагогічного знання в його історичному розвитку, критичне ставлення до «самоочевидних» положень, до аргументів, які лежать в площині повсякденної педагогічної свідомості;
- рефлексія щодо передумов, процесу і результатів власної пізнавальної діяльності, а також руху думки інших учасників педагогічного процесу;
- доказове спростування антинаукових позицій в галузі людинознавства;
- розуміння світоглядних, гуманістичних функцій педагогіки.

Методологічна культура педагога робить сучасним науково-педагогічне мислення, тому важливо здійснити аналіз здібності мислення вчителя до вище реджувального відображення, яке дає можливість передбачати реакцію дитини на запланований педагогічний вплив [2, с. 282].

Під методологічною культурою вчителя Є. Бондаревська розуміє особливу діяльність педагогічної свідомості, побудови самим педагогом методології особистісно-професійного саморозвитку.

Вона наголошує, що особливістю методологічної культури вчителя є його здатність до суб'єктивного розуміння педагогічного процесу, вміння здійснювати методологічний пошук, – тобто оволодіння ним діяльністю з визначення сенсу, основ, ідей, педагогічних явищ як особистісно важливих у контексті професійного розвитку та конкретної педагогічної діяльності [1]. Методологічна культура вчителя, за О. Лаврентьевою, є складовою професійно-педагогічної культури. Ця категорія має самостійне значення, оскільки реалізує, як провідну, світоглядну функцію, перебудовуючи соціальні й професійні якості вчителя, формує наукову картину педагогічної діяльності, надає їй усвідомленого характеру [9].

Викладені вище положення, обґрунтовані в різні часи вітчизняними і зарубіжними вченими, на нашу думку, мають важливе значення для аналізу й обґрунтування методологічних засад досліджень з різних проблем окремих субдисциплін педагогічної науки – загальної, професійної, порівняльної педагогіки, педевтології, андрагогіки тощо.

Методологічне дозрівання дослідника

Мимоволі виникає таке питання: «методологічне дозрівання» і «методологічне зростання» – це синонімічні поняття чи ні? Методологічне зростання – це процес набуття педагогічної культури науковцем, що передбачає оволодіння фундаментальними базовими знаннями, законами та закономірностями, гнучкими дослідницькими вміннями та навичками і ґрунтується на сучасних тенденціях, викликах, природничо-наукових та гуманістичних традиціях, наукових підходах та принципах. Такий підхід, на думку О. Дубасенюк, дає можливість досліднику оволодіти цілісною, холістичною картиною світу, знаходити сенс життя, усвідомлювати і виконувати свою життєву місію і робити свій внесок у розбудову суспільства, освіти, науки, культури.

Методологічне зростання дослідника цей відомий науковець розглядає як процес поступового наукового становлення і розвитку у процесі наукового пошуку від початкових, неусвідомлених, розрізнених знань і практичних дій до диференціації, систематизації і концептуалізації наукових знань, дослідницьких умінь і навичок, до акмедосягнень в науковій, особистісній і професійній сферах. Це впливає на формування стратегічного мислення науковця, його оперативну професійну дію в нестандартних ситуаціях. Водночас, зазначимо, що це кристалізує особисте концептуальне бачення проблеми (концептуальну модель), якісний духовний і науково-методичний продукт. А головне – дозволяє вибудовувати стратегію і тактику дослідження, обґрунтовувати закономірності подальших наукових пошуків. Усе це не може не впливати на розвиток педагогічної науки.

Результатом методологічного дозрівання є розвинене критичне, концептуальне мислення, спрямоване на постійне самопізнання, саморозвиток, самореалізацію, що стає добрим фундаментом для формування наукової компетентності молодого дослідника. До цього слід також додати готовність дослідника до методологічної аргументації, що передбачає «обґрунтування окремого твердження або цілісної концепції шляхом посилання на той, безперечно, надійний метод, за допомогою якого одержання твердження, яке обґрунтовується, чи концепція, яка відстоюється» [2, с. 282].

Вважаємо також за доцільне наголосити на важливості оволодіння дослідником ідеями психопедагогіки, без чого унеможлиблюється розвиток його методологічної культури. На думку академіка І.Зязюна, книга «Психопедагогіка» професора Ліверпульського університету Е. Стоунса, зміст її 18 розділів – це «розгорнута програма підготовки вчителя до педагогічної дії зі значної кількості питань з проблем учіння і виховання. Ця програма називається педагогічною майстерністю» [6, с. 527]. Цілком закономірно видатний український філософ-педагог, перший Міністр народної освіти незалежної України, засновник Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (нині Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). І. Зязюн дійшов висновку, щодо взаємозв'язку методологічної культури, творчої діяльності педагога і психопедагогічної доміанти професійної дії вчителя. Враховуючи викладені вище положення, простежимо методологічне зростання окремих відомих українських науковців, з якими ми здійснюємо спільні методологічні пошуки в процесі підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, опрацювання проектів концепцій, стратегій розвитку освіти і педагогічної науки, визначенні перспективних напрямів досліджень, а також співпрацюємо на науково-організаційному рівні (підготовка і проведення міжнародних і всеукраїнських конференцій, методологічних семінарів, круглих столів тощо).

Вважаємо за доцільне розкрити особливості методологічного дозрівання на прикладі наукових біографій трьох докторів педагогічних наук, професорів: Романа Гуревича (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського); Олександри Дубасенюк (Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка) і Наталі Бідюк (Хмельницький національний університет).

Дослідницьке поле професійної педагогіки

Перший приклад – це методологічне зростання **Романа Гуревича** – від викладача фізики та електротехніки Вінницького міського середнього професійно-технічного училища №4 (1971-1981рр.) до директора Інституту магістратури, аспірантури, докторантури Вінницького державного педагогічного

університету імені М. Коцюбинського, члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України (з 2010 р.). У науковій біографії професора Р. Гуревича чітко простежується траєкторія методологічного дозрівання «від практики – до теорії».

Перший етап його наукового пошуку спрямовувався на дослідження проблем підготовки кваліфікованих робітників електрорадіотехнічних професій. Він розпочався під час роботи на посаді майстра виробничого навчання цього училища. Свої наукові дослідження вчений-педагог проводив під керівництвом відділу професійно-технічної освіти Науково-дослідного інституту педагогіки Міністерства народної освіти Української РСР (з 1992 р. – Інститут педагогіки НАПН України). Молодий викладач-дослідник брав участь у міжнародних та республіканських наукових і науково-практичних конференціях, семінарах і педагогічних читаннях, що сприяло послідовному розширенню його наукового світогляду. Результати експериментальних досліджень молодого вченого-педагога з професійної педагогіки було узагальнено і систематизовано у кандидатській дисертації на тему: «Формування системи міжнародних зв'язків природничо-наукових і професійно-технічних дисциплін у профтехучилищах» (наукові керівники – академік С. Батишев і канд. пед. наук, старший науковий співробітник Н. Розенберг).

Другий етап становлення і творчого розвитку цього науковця зумовлений потребою у співпраці із зарубіжними колегами. Бажання досліджувати проблеми теорії і методики професійної освіти привели його в Білорусію, у Мозирський державний педагогічний інститут – єдиний у Білорусії вищий навчальний заклад, що здійснював підготовку викладачів і майстрів виробничого навчання для профтехучилищ. Ознайомившись із особливостями української і білоруської систем професійної освіти, професор Р.Гуревич налагоджує наукові контакти з Науково-дослідним інститутом професійної педагогіки в м. Казань (Татарстан).

Новим об'єктом дослідження професора стала позаурочна діяльність учнів профтехучилищ у сфері міждисциплінарної взаємодії фізики та предметів професійно-технічного циклу. Згодом, коли у навчальному і виробничих середовищах з'явилися нові інформаційно-комунікаційні технології, він створює і очолює експериментальний майданчик Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2008 р. – Інститут професійної освіти і освіти дорослих АПН України). Тоді досліджувалася актуальна тема: «Використання обчислювальної техніки в професійно-технічних навчальних закладах». Досвід цього експериментального майданчика вивчався науковцями. Визнанням ефективної експериментальної роботи професора та його вихованців було проведення виїзного засідання

Відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Цей досвід заслуховувався також на засіданні президії Національної академії педагогічних наук України.

Третій етап методологічного дозрівання вченого-педагога зумовлений бурхливим розвитком нових технологій. У 90-х роках минулого століття у зв'язку з впровадженням комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання, електронно-обчислювальної техніки, необхідністю обґрунтування методологічних основ функціонування училищ в умовах інформаційної революції та переходу суспільства від індустріального до інформаційного професор Р. Гуревич створює колектив науковців на базі кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. До експериментальної роботи він запрошує педагогічних працівників Вищого професійного училища №4 м. Вінниця. На кафедрі досліджувалися проблеми створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища навчального закладу на прикладі вищої школи (педагогічний університет) і профтехосвіти (Вінницьке міське міжрегіональне вище професійне училище). Результати багатолітньої експериментальної роботи Р. Гуревича узагальнено у докторській дисертації «Теоретичні та методичні основи організації навчання в професійно-технічних закладах». Заслуговує високої оцінки те, що усі співробітники кафедри (а їх було 12) захистили кандидатські дисертації з проблем теорії і методики професійної освіти.

Четвертий етап наукового розвитку і методологічного зростання професора Р. Гуревича характеризується плідними міжнародними зв'язками, науково-практичними заходами, підготовкою молодих учених, участю у роботі спеціалізованих вчених рад. Фундаменталізм і прогностичність його експериментально-дослідної діяльності сприяли інноваційному розвитку наукової школи. У 2015 р. авторський колектив під керівництвом і за участю Р. Гуревича видав три монографії та п'ять навчальних посібників для студентів і учнів. Професором підготовлено 7 докторів педагогічних наук, 63 – кандидати педагогічних наук. Методологічна зрілість цього відомого українського вченого позначається на його науковій продукції – 517 опублікованих наукових і науково-методичних праць.

Підготовлені професором доктори наук – М. Козяр, доктор пед. наук, професор, ректор Львівського державного університету безпеки життєдіяльності і А. Коломієць – доктор пед. наук, професор, завідувач кафедри математики Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського успішно розвивають свої наукові школи (кожний з них підготував понад 10 кандидатів наук).

Успішність методологічного зростання професора Р. Гуревича зумовлюється прагненням до постійної експериментальної роботи, науково обґрунтованого проектування розвитку професійної освіти в нашій державі. Заслугує на увагу обґрунтоване ним визначення категорії «методологічне дозрівання». На його думку, «це процес, під час якого науковець проходить шлях від початківця до вченого, визнаного науковим співтовариством. На кожному етапі він обґрунтовує актуальну наукову проблему, що наявна в конкретній субдисципліні педагогіки, здійснює науковий пошук, що охоплює теоретичні та експериментальні дослідження, результати яких впроваджуються в практику у навчальних закладах різних типів. Усе це сприяє формуванню і розвитку наукових шкіл в конкретних галузях науки». З таким визначенням цієї надзвичайно важливої категорії не можна не погодитися. Вважаємо, що її зміст органічно випливає з багатолітнього науково-педагогічного шляху цього талановитого вченого.

На дослідницькому полі педевтології

Другий приклад – шлях методологічного дозрівання професора **Олександри Дубасенюк**, що розпочинався із практичного педагогічного досвіду у першій загальноосвітній середній школі м. Луганська. Тобто методологічне дозрівання професора також розпочиналося «від практики – до теорії» і ґрунтувалося на поєднанні традицій природничо-наукового і гуманітарного пізнання.

Першим етапом формування цілісного, методологічно зрілого наукового світогляду О. Дубасенюк був підготовчим – це її залучення до наукового пошуку ще у 16-річному віці, коли кафедра педагогіки Луганського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка почала проводити експериментальну роботу у ЗОШ № 1 м. Луганська, в якій навчалися лише старшокласники з усього міста. Прагнення до експериментально-дослідної роботи вона реалізує під час навчання на фізико-математичному факультеті цього інституту. Освітньою практикою як функціонуючою об'єктно-орієнтованою системою О. Дубасенюк оволодіває після закінчення інституту у спеціалізованій ЗОШ № 1 м. Комунарська Луганської області, а згодом – Луганського державного педагогічного інституту ім. Т.Г.Шевченка. Інноваційна система педагогічної практики, якою успішно оволоділа О. Дубасенюк, трансформується у теоретичне русло. У 1978 році вона успішно захищає кандидатську дисертацію з проблеми формування у студентів педагогічних умінь працювати з учнями-старшокласниками.

Так, у науковій біографії О. Дубасенюк розпочинається *другий етап* становлення методологічного світогляду. З 1980 р. вона постійно працює у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Нею пройдено шлях від старшого викладача, до доцента, професора, завідувача

кафедри педагогіки, проректора з наукової роботи, міжнародних та регіональних зв'язків. Яскравим підтвердженням методологічної зрілості професора О. Дубасенюк є успішний захист у 1996 р. докторської дисертації на тему «Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога». Нам випала честь бути науковим консультантом цього перспективного дослідника. Фізико-математична підготовка, багатолітній практичний досвід педагогічної діяльності сприяли методологічному становленню О. Дубасенюк. У своїй діяльності вона завжди поєднує природничо-наукову та гуманітарну традиції наукового пізнання.

Третій етап методологічної зрілості цього вченого починається з 1988 р. і продовжується нині. Уже майже 30 років під її керівництвом діє науково-педагогічна школа «Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів», яка пройшла шлях від аналітико-пошукового до етапу концептуалізації науково-педагогічних знань. Ця наукова школа об'єднує 8 науково-дослідних центрів та лабораторій, в яких досліджуються проблеми: громадянського розвитку особистості професіонала; освітньо-виховної інноваційної системи Полісся та Поліської школи андрагогіки; педагогічної обдарованості; підготовки вчителів до педагогічної дії в нових соціально-економічних умовах, педагогічної підготовки майбутніх магістрів до інноваційної діяльності.

Учасниками наукової школи О. Дубасенюк опубліковано близько 3 тис. праць. Значна увага приділяється підготовці науково-педагогічних кадрів у Житомирській області. У межах школи захищено 8 докторських та понад 60 кандидатських дисертацій. О. Дубасенюк – голова спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій з педагогіки у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. Під її безпосереднім керівництвом і науковим консультуванням виконуються три наукові проекти: «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах європейської інтеграції»; «Теоретичні та методичні засади розробки науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості», «Професійна підготовка фахівців в умовах ступеневої освіти». Значну увагу професор приділяє формуванню методологічної культури молодих дослідників. Цьому сприяє викладання авторського курсу «Методологія і методи науково-педагогічного дослідження», а також керівництво науковими роботами магістрів, аспірантів, докторантів.

Професор О. Дубасенюк перебуває у постійному творчому пошуку, подаючи приклад молодим дослідникам. Методологічні засади, на яких ґрунтується діяльність наукової школи цього педагога-дослідника, сформульовані в авторському науковому доробку: понад 500 наукових і науково-методичних праць, серед яких: 7 одноосібних монографій, редагування і авторство 21 колективної монографії, 26

навчальних посібників, 30 збірників наукових праць з проблем методології, теорії та методики професійної освіти, інноваційних освітніх і виховних технологій, освіти дорослих. Зокрема, у 2015 р. нею опубліковано монографію «Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика» в 2-х томах [4].

На дослідницькому полі компаративістики

Методологічне зростання молодого науковця **Наталі Бідюк** відбувалося на наших очах. Нам пощастило бути свідком її методологічного зростання і, водночас, сприяти йому. Це уможлиблювалося тим, що нам довелося виконувати відповідальні і почесні функції наукового керівника з підготовки кандидатської дисертації і наукового консультанта докторської дисертації. Становлення і розвиток цього перспективного вченого охоплює декілька етапів:

Перший етап – етап входження в науку: науково-методичне становлення викладача іноземної мови Хмельницького національного університету (1992 р. і дотепер). На цьому етапі відбувалася адаптація до викладацької діяльності, формування педагогічної культури і етики викладача; перші кроки пізнання методів і прийомів наукової діяльності; вивчення практичних прикладів розвитку методологічної культури, притаманних субкультури вищого навчального закладу. Тут зароджувався і розвивався новий формат методологічних знань у процесі підготовки аналітичних матеріалів на наукові конференції і методологічні семінари, обміну досвідом, самостійної підготовки науково-методичних праць. Усе це сприяло становленню Н. Бідюк як суб'єкта науково-дослідницької діяльності.

Другий етап – етап розвитку наукового потенціалу цього вченого охоплював: перші сходинки до формування методологічної культури молодого дослідника-компаративіста на основі критичного осмислення нових концепцій, підходів, методів пізнання зарубіжного досвіду з метою творчого застосування та екстраполяції прогресивних ідей у вітчизняну практику. Спрямування вітчизняної освіти до європейського освітнього простору вимагало змін методологічної парадигми професійної та наукової діяльності, професійної активності і мобільності, здатності до сприйняття інноваційного досвіду та генерування ідей. На основі сформованої внутрішньої мотивації та готовності до наукового пізнання відбувався пошук особистої наукової траєкторії, визначення чіткої дослідницької позиції, самоствердження. Результатом науково-дослідної діяльності на цьому етапі став захист кандидатської дисертації на тему «Розвиток змісту та форм організації підготовки бакалаврів інженерії в університетах Великої Британії» (2001 р.). Відбувалося розширення і поглиблення наукових потреб, мотивів, самоактуалізація у процесі порівняльно-педагогічних пошуків, розширювалося коло міждисциплінарних наукових інтересів, вдосконалювалися гностично-

дослідницькі, науково-пізнавальні здібності, викристалізувалося своє бачення методології особистісно-професійного розвитку.

Третій етап – етап методологічного становлення у галузі педагогічної компаративістики. На цьому етапі відбувалося заглиблення, удосконалення володіння методами порівняльних досліджень, осмислення нових пластів порівняльної професійної педагогіки в контексті інтердисциплінарності, методологічної глибини, системності, об'єктивного сприйняття та усвідомлення, випереджувального підходу до досліджуваних явищ. Тут важливо наголосити – здійснювалося визначення індивідуальної наукової траєкторії професійного і методологічного саморозвитку. Досягнення більш високих щаблів наукового професіоналізму, оволодіння певними науковими критеріями, цінностями та ідеалами потребувало глибокого занурення у проблему методологічної культури у глобальному вимірі з усвідомленням прогностичної реалізації наукових результатів та їхнього визнання науковою спільнотою. Свідченням методологічного становлення на цьому етапі стало здійснення міждисциплінарного дослідження з порівняльної педагогіки на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук на тему «Теорія і практика професійного навчання безробітних у США» (2010 р.). Доречно наголосити, що його результати є прогностичними і мають загальнодержавне соціально-культурне та економічне значення.

Четвертий етап – етап подальшого методологічного розвитку, на якому відбувалося цілеспрямоване формування науковця з високим рівнем методологічної культури та рефлексії, який має власну наукову позицію, відповідальність та самостійність у прийнятті рішень, а також осмислено враховує закони і закономірності у науково-дослідницькій роботі та професійній життєдіяльності. Свідченням методологічної зрілості професора Н. Бідюк є самовизначення, розуміння власної сутності, кристалізації свого «Я-самопізнання», визначення напрямів творення власної «Я-концепції» на основі зворотного зв'язку й набутого професійного досвіду. На цьому етапі характерним є певною мірою сформований науковий світогляд, що постійно наповнюється новими ідеями, концепціями і конкретним змістом упродовж професійного розвитку та самовдосконалення. Гармонійне поєднання викладацької, науково-дослідної та науково-організаційної діяльності сприяло створенню і збагаченню вагомим науковим доробком, що налічує понад 200 наукових і науково-методичних праць.

П'ятий етап – етап методологічної творчості, на якому відбувається піднесення рівня професійної майстерності, певний «перерозподіл» наукового та професійного досвіду, поглиблення і

збагачення методологічної культури, практична реалізація наукового досвіду шляхом активної участі у науково-організаційній діяльності: заснуванні у 2011 р. та редагуванні наукового часопису «Порівняльна професійна педагогіка» (з науковцями Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України), утвердженні та розвитку авторської наукової школи (підготовка 15 кандидатів педагогічних наук), створенні Центру порівняльної професійної педагогіки» (2012 р.) та організації на його базі щорічних міжнародних методологічних семінарів «Розвиток порівняльної професійної педагогіки у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів» (також спільно зі своєю науковою альма-матер – Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Ще один відповідальний крок – створення спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю – 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (2014 р.), а з 2016 р. – доктора педагогічних наук.

Отже, аналіз науково-педагогічного досвіду професора Н. Бідюк свідчить, що її *методологічне зростання* – це цілісний, пролонгований, неперервний, усвідомлений і, водночас, складний поетапний процес, спрямований на якісні трансформації у професійній та науково-пошуковій діяльності дослідника, що ефективно впливають на формування його методологічної культури та наукової творчості, сприяють саморозвитку і самореалізації упродовж науково-професійної життєдіяльності. До сутнісних характеристик методологічного зростання віднесено індивідуальність, внутрішнє прагнення до пізнання та відкритість до нових ідей, наукову творчість, випереджувальну спрямованість, методологічну рефлексію.

Як бачимо, наукові біографії трьох українських науковців є досить різними. Але в розвитку

методологічної культури, методологічному зростанні в кожного з них, а також формуванні високої відповідальності вченого є багато спільного. На нашу думку, заслуговує високої оцінки траєкторія становлення і розвитку їхньої методологічної зрілості у напрямі «від практики – до теорії», що ґрунтується на взаємодоповненні традицій природничо-наукового і гуманітарного пізнання наукової істини.

Вважаємо, що процес методологічного дозрівання кожного науковця має свій початок, свої специфічні етапи і ... не має кінця. Цей процес є неперервним, таке особливе дозрівання триває впродовж усієї науково-педагогічної діяльності. Істинний науковець ніколи не переходить на «методологічну пенсію». Прикладом цього є українські вчені Семен Гончаренко, Іван Зязюн, Дмитро Тхоржевський, Микола Ярмаченко, яких, на превеликий жаль, вже немає з нами, а також видатні видатні польські вчені, професори звичайні Тадеуш Новацький, Станіслав Качор, Чеслав Купісевіч, Вінценти Оконь.

Отже, формування методологічної культури, методологічне дозрівання вченого – це процес індивідуальний, ефективність якого залежить від духовних, морально-етичних, науково-професійних якостей та психофізіологічних особливостей дослідника. Водночас наголосимо, що значний вплив на процес індивідуального методологічного дозрівання має наукове товариство, наукове об'єднання чи наукова школа, в якій формується критичне мислення, обґрунтовуються спільні концепції і дослідницькі програми. Гострі наукові дискусії в поєднанні з доброзичливістю, толерантністю і позитивним прогностичним баченням науковців старшого покоління, теплий, сердечний клімат стосунків у системі «вчитель-учень» – усе це стає дивовижно ефективним «рецептом» успішного методологічного зростання педагога-дослідника.

Література:

1. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания. – Ростов-Дону: «Учитель», 1999.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / С.У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – С. 282.
3. Дубасенюк О.А. Формування методологічної культури молодого дослідника у процесі його наукового становлення у сфері педагогіки / О.А. Дубасенюк // Професійна освіта: педагогіка і психологія / [за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало]. (Ченстохова-Київ, 2009). [Вип. XI] – С. 67-74.
4. Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика: монографія / О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Я. Франка, 2015. – Т.1. – 400 с; Т.2 – 375 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Зязюн І. Психопедагогічна домінанта професійної дії вчителя // *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*. Pod redakcją Z.Szarjty, F.Szloska. – Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologia, Eksploatacji – PIB. Radom. 2013. – 875.
7. Кабанов П.Г. Вопросы совершенствования методологической культуры педагога. – Томск: Издательство ТГУ, 1999. – 140 с.
8. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2007. – 570 с.
9. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн; [Національна академія педагогічних наук України]. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.

10. Лаврентьева О.О. Методологічна культура вчителя: у пошуках концептів професійної діяльності / О.О. Лаврентьева // Теорія і практика професійного ставновлення особистості в соціокультурному просторі: монографія / кол. авторів; ред. О.О. Лаврентьевої, О.П. Крупського, Є.В. Намлієва. – Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014. – С. 170-185.

Eugenia Iwona Laska, Rzeszów, Polska
Ляска Евгения Ивона, Жешув, республіка Польща
e-mail: tpiatek@poczta.fm

CAŁOŻYCIOWA AKTYWNOŚĆ EDUKACYJNA. WSPÓŁCZESNE WYZWANIA I KONIECZNOŚCI

Annotation. *The world is becoming so complex that people are forced to the constant needs of reach for more and more sources of information. The growing disparity between the conditions of life of generations, makes itself particularly sharply felt in school education and the labor market.*

These considerations do not exhaust the extent of the problem, they essentially constitute a contribution to the reflection on this issue. Towards an attempt to outline the multithreaded thoughts, I wish to appeal to A. Giddens, which highlights, among other things, that the world has become so complex that people do not cease must reach for new sources of information.

Think about a new way of dealing with the reality surrounding them.

This growing disparity between the living conditions of the generations of forces to the overall educational activity units.

Today, the unit is faced with having to make changes in their professional functioning. However, whether this makes them depend on many factors inherent to both itself and also external conditions. Every change requires effort, is associated with personal costs.

The most valuable are the challenges that an entity shall not under any threat, but internal need. It stems from a critical reflection on their activities and the effects of the creative function.

An essential element of such an attitude is openness to new experiences and willingness to seek new solutions. This means, among other things necessary knowledge motivational attitude to its gain.

Słowa kluczowe: *całożyciowa aktywność edukacyjna, współczesne wyzwania, myślenie refleksyjne, podmiotowość.*

1. Uwagi wstępne. Współcześnie świat ulega jednak ciągłym zmianom, zaś jego złożony charakter dyktuje każdemu z nas konieczność zmiernia się z nowymi wyzwaniami. Zatem dojście do istoty zjawiska wymaga od jednostki nie tylko głębokiej analizy jego przyczyn, postawienia diagnozy, ale przede wszystkim wyciągnięcia wniosków i wypracowania przyszłej strategii działania.

Dlatego we współczesnym świecie zyskuje na znaczeniu pojęcie refleksyjności jako pewnej kompetencji lub nawet postawy, które umożliwia ciągłe selekcjonowanie, wartościowanie informacji i ocenianie wiarygodności źródeł. Stąd zachodzi potrzeba stałego monitorowania swego myślenia i działania, zrozumienia źródeł swych celów i pragnień oraz określania możliwości w sferze podmiotowej jednostki. Zdaniem Giddensa[5] ma to związek z cechami nowej epoki, w której pod wpływem dynamicznej ekspansji nauk oraz rozwoju technologicznych możliwości człowieka obserwujemy radykalną zmianę utrwalonych zasad, norm i wartości, a nowy ład kieruje się swoimi własnymi prawami.

Świat staje się tak złożony, iż ludzie zmuszeni są do nieustannych potrzeb sięgania po coraz to nowe źródła informacji, weryfikowania je oraz zastanawiania się nad nowymi sposobami radzenia sobie w otaczającej ich rzeczywistości i podejmowania decyzji. W tym celu przydatne stają się refleksje podmiotu nad własną wiedzą.

2. Wyzwania w życiu i pracy człowieka.

Współcześnie żyjemy w czasach, w których tępo przemian zachodzących w warunkach życia przybrało niezwykle na sile. Nie jest już obecnie w naszym życiu na tyle stałe i stabilne, aby mogło dać podstawy do planowania przyszłości w oparciu o wzory minionych pokoleń.

Ta narastająca rozbieżność pomiędzy warunkami życia pokoleń, daje o sobie szczególnie drastycznie znać w edukacji szkolnej oraz na rynku pracy.

Wyzwanie jest bowiem znaczącą kategorią psychologiczną odnoszącą się do podmiotowego funkcjonowania człowieka. Wyzwanie jest swoistym zjawiskiem w życiu psychicznym jednostki. Określamy je wówczas, kiedy jednostka sama wyraża chęć zmiernia się z czymś, co ukazuje przed nią jakąś trudność, opór lub zagrożenie. Wyzwanie jest gotowością do podjęcia określonego wysiłku, starań, działań w celu osiągnięcia wyobrazonego obrazu siebie i świata. Tendencja, potrzeba, umiejętność do stawiania sobie wyzwań jest ważną właściwością człowieka. Można wówczas mówić o postawie charakteryzującej się gotowością do czynnego wprowadzania zmian, stawiania sobie nowych zadań. Osoba gotowa na wyzwania doświadcza czegoś nowego, dopuszcza wątpliwości, niezadowolenie, krytykę, jest gotowa na poszukiwanie nowych rozwiązań, alternatywnych i wprowadzania zmian. Zarysowana orientacja ma szczególne znaczenie w dokonujących się współcześnie zmianach na rynku pracy. Staje się